

Переселення українців в К. має давню історію. Воно почалося 1768, коли до К. власті Рос. імперії вислали учасників *Коліївщини*. У 19 — на поч. 20 ст. сотні тис. українців перебралися до К. в пошуках вільних земель (див. *Сірий клин*). 1926 кількість українців К. складала понад 860 тис. осіб. 1930—31 сюди були вислані тисячі розкуркулених селян, а в 1950-ті рр. — родини звинувачених у належності до *Української повстанської армії*.

Нині в Астані діють Т-во укр. мови (при ньому — укр. бібліотека й дитячий ансамбль «Галушки») та Ліга укр. жінок (при ній недільна школа та театр пісні «Світанок»).

При Павлодарському т-ві укр. к-ри діють недільна школа, хоровий колектив, драмгурток, дитяча фольклорна група, гурток укр. вишиванки та дитячого малюнка, існує укр. бібліотека. В місц. ефірі є радіопередача «Українська родина» та телепередача «Український час».

України та Пд. України, а після 2-го 1793 та 3-го поділу Польщі 1795 (див. *Поділи Польщі 1772, 1793, 1795*) — і *Правобережної України*. В «Учреждениях для управления губерниями» 1775 віце-губернаторами або «поручиками правителя (губернатора)» називалися голови К.п. До складу К.п. також входили: директор економії, радник, асесори та губернський скарбник. При К.п. перебували стряпчі казенних справ, а також секретар, протоколіст-регістратор, бухгалтер, архіваріус і канцелярські службовці. Штатні розписи казенних палат, як і структура, не раз змінювалися. Палати проводили ревізії нас., відали облік податних станів, доходів і витрат у губернії, рекрутськими справами (див. *Рекрутська повинність*), здійснювали контроль за надходженням податків. Вони також наглядали за казенними і приватними з-дами й ф-ками, землями, лісами, хлібними запасовими магазинами, митницями, соляними промислами, винними відкупками і підрядами; управляли *державними селянами*, вели держ. буд-во, в т. ч. шляхів і мостів, забезпечували перевезення. 1795 в *Катеринославській губернії*, *Вознесенській губернії*, *Волинській губернії*, *Подільській губернії* та *Брацлавській губ.* за указом імп. *Катерини II* організовувалися військ. експедиції для забезпечення хлібом армії. 1802 зі створенням мін-ва фінансів К.п. переходять у його відомство. Відтепер К.п. складалася із 5—7 відділів: господарчого, винного й соляного, казначейств, контрольного, лісового та ін. Віце-губернатор, радники, губернський скарбник, губернський контролер та один або декілька асесорів, згідно зі штатним розписом, становили загальне присутствіє К.п.

Від початку створення казенних палат у них зосереджувалося все фінансове управління *губерній*, з часом їхні повноваження були звужені. Так, 1805 буд. експедиції передано *губернським правлінням*. Після створення Мін-ва держ. маєтностей та його місц. підрозділів (1837—38), а також введення віце-губернатора до складу губернського правління як помічника *губернатора* з питань заг. управління губернією

Київ. За пам'ятником Богдану Хмельницькому — будинок Присутствених місць, де у 2-й половині 19 ст. разом з іншими державними установами розташовувалась Київська казенна палата. Листівка кінця 19 ст.

Попри компактне проживання й постійне поповнення ново-прибульцями з України, укр. спільнота К. під тиском різного роду політ. й екон. обставин, зокрема й під впливом більш потужної й водночас культурно спорідненої російської діаспори, досить інтенсивно русифікувалася. Сприятливі умови для нац.-культ. розвитку українців у К. почали створюватися лише в 2-й пол. 1980-х рр.

Поряд з тим, у перші ж роки розбудови незалежності К. багато українців виїхало з республіки (усього із 1989 по 1997 — понад 120 тис. осіб). Етнічне підґрунтя було осн. чинником у мотивації переселення.

За сприяння казах. уряду 1994—98 в Алматі виходив урядовий тижневик укр. мовою «Українські новини». Від 1996 двічі на місяць на нац. телебаченні транслюється програма «Україна сьогодні».

Завдяки допомозі місц. влади створена мережа укр. недільних шкіл і класів, а в Астані відкрито укр. ліцей.

Літ.: Гумилев Л.И. Древние тюрки. Л., 1968; Кляшторный С.Г., Султанов Г.И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. Алма-Ата. 1992; История Казахстана с древнейших времен до наших дней: Очерки. Алматы, 1993; Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. К., 1997; Страны мира: Справочник. М., 1999; Назарбаев Н. В потоці історії. К., 1999; Трощинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. К., 1999.

М.С. Бур'ян, Я.Л. Примаченко.

КАЗЕННА ПАЛАТА — губернська адм.-фінансова установа в *Російській імперії*. Ств. в результаті проведення *губернської реформи 1775*. 1782—83, з ліквідацією полково-сотенного (див. *Полковий устрій*, *Сотенний устрій*) та введенням губернського адм.-тер. поділу, казенні палати стають реальною соціально-еко. життя *Слобідської України*, *Лівобережної*

Київ. Будинок колишньої Київської казенної палати (початок 20 ст.), нині — Київський Національний економічний університет ім. В. Гетьмана. Фото початку 21 ст.

К.п. почав очолювати голова, який призначався й звільнявся імператором за поданням міністра фінансів. Голова, крім заг. керівництва К.п., брав участь у засіданнях різних губернських комітетів, комісій. Фактично він був другою після губернатора особою в губернії і зазвичай мав більший чин, ніж віце-губернатор.

Після утворення губернських акцизних управлінь (1863) і контрольних палат (1865) казенні палати припинили відати землями і лісами, питними зборами, а займалися переважно рахунками та звітами про статки і витрати грошей у підвідомчих казначействах, обліком податного нас., торгами, постачанням рекрутів (до запровадження *військової повинності загальної* в 1874).

Згідно із законами від 30 трав. 1878 та 30 квіт. 1885, казенні палати відали казначейськими питаннями, переписом нас., переведенням податних осіб в ін. стани, проведенням торгів із казенних підрядів і поставок, справами про накладення стягнень за порушення статутів казенного управління (до 300 рублів) та правил про мита, торгівлю й промисли. Також казенні палати наділялися правами адм. юстиції в межах, установлених статутами казенного управління, крім акцизних справ (див. *Акциз*). Казенні палати не займалися безпосередньо стягненням податків, зборів та недоїмок, а залучали до цього поліцію. В 1880-х рр. у Рос. імперії було 66 казенних палат, а на поч. 20 ст. їх кількість зросла до 74. Згідно зі штатним розписом 1900, казенні палати поділялися на 4 категорії, відповідно до кількості нас. губернії, розвитку торгівлі й пром-сті та оборотів підвідомчих казначейств. До складу палат входили управляючий казенною палатою (раніше — голова), його пом. (С.-Петербург., Моск., Варшавська губернія, Київська губернія, Лівонська губернія, Харківська губернія, Казанська, Пермська губернії, Херсонська губернія), начальники відділень, секретарі, чиновники з особливих доручень, бухгалтери, столоначальники та 1 чл. від уряду в губернському розпорядчому к-ті (С.-Петербург., Моск., Київська, Гродненська, Волин., Поділь-

ська, Віленська, Бессарабська, Оренбурзька, Херсон. губернії). У цей період у підпорядкуванні казенних палат перебували повітові казначейства, податні інспектори та їхні помічники, які визначали доходи від маєтностей, що підлягали оподаткуванню, та, за законом від 15 січ. 1885, податкові присутствія для завідування податковим збором (процентним і розкладочним) з торг. і пром. підпр-в, що сплачували гільдійський збір (див. *Купецькі гільдії*).

У ході революц. подій 1919 казенні палати в Україні юридично були ліквідовані радянською владою.

Літ.: Козловский Я.И. Казенные палаты и подведомственные им учреждения в России. История и современное устройство их в связи с кратким изложением устройства государственного управления вообще, бюджетной системы и организации правительственных касс. Рига, 1901; За-йончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. М., 1978; Ерошкин Н.П. Крепостническое самодержавие и его политические институты: Первая половина XIX века. М., 1981; Морякова О.В. Система местного управления России при Николае I. М., 1998; Жвалюк В.Р. Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині XIX — на початку XX ст.: Організаційно-правові засади діяльності. К., 2001.

В.М. Орлик.

КАЗЕННІ ЗАВОДИ — назва пром. підприємств *Російської імперії*, що перебували в безпосередньому управлінні держ. відомств (військ., мор., гірничого, вугільного та ін.). Перші такі з-ди (військ. та гірничометалургійні підпр-ва з приписаними до них *державними селянами*) з'явилися в Росії ще в 17 ст., однак лише за правління *Петра I* відповідна практика держ. господарювання набула поширення. Згодом уряд почав роздавати К.з. царським вельможам та ін. приватним особам (у 1730—50-х рр. цей процес набув масового характеру), але вже наприкінці 18 ст. викупив більшості колиш. К.з. (як правило, розорених) у їхніх власників і знову підпорядковував їх своїм відомствам. Окрім того, було збудовано низку нових крупних підпр-в, що мали забезпечувати дедалі зростаючі потреби рос. армії.

Реформа 1861 (див. *Селянська реформа 1861*) прискорила капіталіст. розвиток імперії й поклала край практиці використання «приписних» робітників на К.з., а разом з тим внесла й зміни до держ. управління економікою в цілому. Уряд почав практикувати розміщення замовлень для своїх потреб на приватних підприємствах. У 1870-х рр. після обговорення питання про ліквідацію К.з. (оскільки вони не ефективно виконували покладені на них завдання, особливо це проявилось в роки *Кримської війни 1853—1856* та одразу після неї, коли стала нагальною проблема переозброєння армії, зокрема парусний флот необхідно було замінити на пароплавний) було вирішено частину підпр-в залишити у віданні держави, а решту передати в приватні руки. На поч. 20 ст. державі належали: Тульський, Іжевський та Сестрорецький збройові заводи, Охтенський пороховий, Петерб. набойний, Луганський набойний, Київ. арсенал, Обухівський та Іжорський з-ди мор. відомства; Пермський та Златоустовський з-ди гірничого відомства та ін.

На *Лівобережній Україні* К.з. з'явилися на поч. 18 ст. За вказівкою рос. уряду тут були створені, зокрема, казенні вівчарні, що мали виробляти вовну для потреб війська, а також суконні та парусно-полотняні мануфактури. У *Києві* почав діяти казенний шовковий з-д: для нього 1725 магістрат відвів двір на *Подолі*, а для налагодження тут виробництва з *Санкт-Петербурга* прибув майстер-француз Ян Фігерей. Щоб забезпечити з-д сировиною, були закладені шовковичні сади в самому Києві та у

Київ. Завод «Арсенал».
Складальний цех.
Фото 1910-х років.

